

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

**з теми: Педагогічні умови формування у дітей старшого дошкільного
віку національно-патріотичних якостей**

Виконала: здобувач вищої освіти
освітньої програми «Дошкільна освіта»
спеціальності 012 Дошкільна освіта
заочної форми здобуття вищої освіти
Григор'єв Сергій Сергійович

Керівник: Галаманжук Л. Л.,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та методик
дошкільної освіти

Рецензент: Кривошея Т. М.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри дошкільної освіти
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла
Коцюбинського

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Поняття національно-патріотичного виховання в сучасній педагогічній науці	7
1.2. Психолого-педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку у контексті формування патріотичних якостей.....	12
1.3. Педагогічні підходи, засоби і форми роботи з національно-патріотичного виховання дошкільників	16
Висновки до першого розділу	20
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	22
2.1. Організація та методологія дослідження	22
2.2. Констатувальний етап: визначення початкового рівня сформованості національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку	27
2.4. Формувальний і контрольний етапи експерименту: зміст роботи та аналіз результатів	38
2.5. Авторська методика формування національно-патріотичних якостей дошкільників	43
Висновки до другого розділу	47
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52

ВСТУП

Сучасний етап розвитку українського суспільства позначений глибокими соціальними, культурними й політичними трансформаціями, які обумовлюють необхідність переосмислення ролі освіти в утвердженні національної ідентичності, духовних цінностей і громадянської самосвідомості підростаючого покоління. Події останніх років, спричинені зовнішніми загрозами та збройною агресією проти України, актуалізували потребу у формуванні в дітей та молоді стійких національно-патріотичних почуттів, здатності усвідомлювати свою приналежність до українського народу, відповідально ставитися до Батьківщини, її історії, культури та традицій. У цих умовах особливого значення набуває національно-патріотичне виховання, яке розглядається не лише як один із напрямів освітнього процесу, а як стратегічний чинник соціального розвитку держави.

Система дошкільної освіти відіграє визначальну роль у формуванні особистості дитини, оскільки саме в дошкільному віці закладаються основи світогляду, моральних орієнтирів, емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу. Старший дошкільний вік є сенситивним періодом для засвоєння норм соціальної поведінки, розвитку почуття любові до рідного краю, формування елементарних уявлень про національну культуру, державні символи, традиції українського народу. Саме в цей період дитина активно пізнає соціальне довкілля, набуває досвіду взаємодії, виявляє інтерес до різних видів діяльності, що створює сприятливі умови для виховання патріотичних якостей. Тому забезпечення ефективних педагогічних умов для формування у старших дошкільників національно-патріотичних почуттів є одним із пріоритетних завдань сучасної дошкільної освіти [44].

Проте аналіз практики роботи закладів дошкільної освіти свідчить, що національно-патріотичне виховання дошкільників нерідко реалізується фрагментарно, епізодично, без належного методичного забезпечення та цілісної системи педагогічного впливу. Педагоги не завжди володіють ефективними методиками формування патріотичних якостей, обмежуються

ознайомленням дітей з державними символами або читанням літературних творів, не використовуючи потенціал художнього слова, народних традицій, культурних практик, різних видів дитячої діяльності. Це зумовлює існування суперечності між потребою суспільства у вихованні свідомих, патріотично налаштованих громадян та недостатнім рівнем розробленості педагогічних умов, які забезпечують цілеспрямоване формування патріотичних якостей уже в дошкільному віці [12].

Актуальність дослідження зумовлена також необхідністю реалізації державних нормативних документів, зокрема Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Базового компонента дошкільної освіти, які визначають формування патріотизму одним із ключових завдань сучасної освіти. У них наголошується на важливості створення в закладі дошкільної освіти сприятливого середовища для виховання любові до рідної землі, поваги до культурної спадщини, розвитку громадянської відповідальності та соціальної активності. Тому дослідження педагогічних умов формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку є своєчасним, соціально значущим і науково та практично важливим.

У науковій літературі проблема патріотичного виховання представлена у працях В. Сухомлинського, Г. Ващенко, О. Сухомлинської, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Пометун та інших дослідників, які підкреслюють виховний потенціал художньої літератури, українського фольклору, мистецтва, гри, праці та соціальних взаємодій. Проте питання саме педагогічних умов, які сприяють результативному формуванню патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, потребують подальшого уточнення, систематизації та експериментальної перевірки.

Об'єкт дослідження – процес національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови, що забезпечують ефективне формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити педагогічні умови формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до мети були визначені такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати філософську, психологічну та педагогічну літературу з проблеми національно-патріотичного виховання.
2. З'ясувати психолого-педагогічні особливості розвитку дітей старшого дошкільного віку у контексті формування патріотичних якостей.
3. Визначити критерії, показники та рівні сформованості національно-патріотичних якостей у дошкільників.
4. Обґрунтувати та розробити педагогічні умови формування національно-патріотичних якостей у дошкільників.
5. Експериментально перевірити ефективність запроваджених умов і здійснити аналіз результатів.

Методи дослідження включали:

- теоретичні: аналіз наукових джерел, порівняння, узагальнення, систематизація;
- емпіричні: педагогічне спостереження, бесіда, діагностичні завдання, аналіз продуктів діяльності дітей, анкетування педагогів і батьків;
- експериментальні: констатувальний, формувальний і контрольний етапи експерименту;
- методи кількісної та якісної обробки отриманих даних.

Теоретичне значення дослідження полягає у конкретизації сутності патріотизму в дошкільному віці, уточненні змісту та структури національно-патріотичних якостей, а також у теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов, що забезпечують їх формування. Запропоновані підходи сприяють поглибленню наукових уявлень про закономірності національно-

патріотичного виховання та можуть використовуватися у подальших дослідженнях з проблеми морально-ціннісного розвитку дошкільників.

Практичне значення роботи полягає у розробці та апробації системи роботи з дітьми старшого дошкільного віку, спрямованої на формування патріотичних почуттів і ціннісного ставлення до України. Матеріали дослідження (методичні рекомендації, дидактичні ігри, форми взаємодії з родинами, розробки занять) можуть бути використані вихователями закладів дошкільної освіти, методистами, студентами педагогічних спеціальностей, а також у роботі сімейних вихователів. Обрана тема є своєчасною та суспільно значущою, а результати дослідження сприятимуть вдосконаленню практики національно-патріотичного виховання дошкільників та розширенню наукових знань у сфері педагогіки дошкільної освіти.

Апробація результатів дослідження: результати кваліфікаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та методик дошкільної освіти та наукових конференціях студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Публікації: результати дослідження викладено у науковій публікації (Григор'єв Сергій Сергійович. Особливості математичного розвитку дітей дошкільного віку в сучасних умовах / IX Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» у рамках проєктів Еразмус + Jean Monnet : Module 101085267 – SEEDUE4UA – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH 101085524 – EcoEdEU – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH 101085248 – PEGEU – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH, 26-27 березня 2025 року // Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2025).

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Поняття національно-патріотичного виховання в сучасній педагогічній науці

Вирішення проблеми виховання патріотизму потребує ґрунтовного підходу в освітній і виховній діяльності. Ідея виховання патріотизму і громадянськості набуває державного значення – суспільству потрібні люди ділові, впевнені в собі, незалежні, з яскравою індивідуальністю. Останніми роками спостерігається відчуження підростаючого покоління від вітчизняної культури, суспільно-історичного досвіду [18].

Натепер в Україні національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі національних цінностей. Такими є: самобутність, воля, соборність, гідність. Вітчизняні науковці стверджують, що формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей, є невід'ємними складовими національно-патріотичного виховання дітей та молодого покоління [24].

Національно-патріотичне виховання є складним, багатовимірним і соціально значущим педагогічним явищем, яке посідає особливе місце в системі формування особистості громадянина України. У сучасних умовах воно набуло не лише освітнього чи культурного змісту, але й стратегічного значення для державної безпеки, консолідації суспільства та збереження національної ідентичності. Сучасна українська педагогічна наука трактує національно-патріотичне виховання як цілеспрямований, системний процес

формування у дітей і молоді почуття любові до рідної землі, готовності діяти на благо своєї Батьківщини, розуміння історії, культури, духовних традицій українського народу, а також розвиток внутрішньої потреби відповідально ставитися до державних цінностей, символів і соціальних обов'язків.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей. Основними складовими національно-патріотичного виховання є: громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання. Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості здійснюється на прикладах героїчної боротьби Українського народу за утвердження суверенітету власної держави, ідеалів свободи, соборності [24].

У педагогічній теорії поняття «патріотизм» розглядається як інтегральна якість особистості, що включає емоційно-ціннісне ставлення до Батьківщини, усвідомлення своєї національної приналежності, знання історико-культурної спадщини народу, готовність прикладати зусилля для її збереження. Відомий педагог В. Сухомлинський підкреслював, що патріотизм є «моральним стрижнем громадянськості», а виховання любові до рідного краю має здійснюватися через пізнання його краси, традицій, мови, звичаїв. На його думку, дитина поступово набуває патріотичних почуттів через усвідомлення того, що Батьківщина починається з родини, рідної домівки, рідної природи, праці людей і культурних надбань. Тому перші кроки у формуванні патріотизму мають бути органічно пов'язані з емоційними переживаннями дитини та її особистим досвідом [57].

Сучасні українські вчені, такі як О. Вишневський, О. Сухомлинська, О. Пометун, А. Богущ, Н. Гавриш, І. Бех, Н. Лисенко, М. Вашуленко, Н. Побірченко, Т. Піроженко, розглядають національно-патріотичне виховання як пріоритетну складову нової української школи та дошкільної освіти. На їхню думку, ключовою метою такого виховання є становлення багатовимірної ідентичності дитини – етнічної, культурної, громадянської,

що формує в неї здатність усвідомлювати свою належність до українського народу та відповідально діяти у соціумі. І. Бех, один із провідних сучасних українських фахівців з проблем морального й громадянського виховання, наголошує, що формування патріотичних якостей має ґрунтуватися на розвитку ціннісно-сислової сфери дитини, оскільки саме цінності визначають готовність до самовідповідальної діяльності, соціальної солідарності та етичної поведінки.

Науковий дискурс останніх років підкреслює, що національно-патріотичне виховання не зводиться до трансляції знань про історію чи символіку держави. Це, передусім, створення умов, у яких дитина має змогу емоційно переживати причетність до свого народу, активно взаємодіяти з культурними та соціальними практиками, засвоювати моральні ідеали та норми, властиві українському суспільству. У документах МОН України, зокрема в Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, наголошується, що патріотичне виховання є процесом інтеграції духовно-моральних, культурно-історичних, громадянських та соціальних впливів, спрямованих на розвиток здатності дитини жити в демократичному, незалежному суспільстві, поважати права інших людей, шанувати національні традиції та культурну спадщину [49].

У педагогічній науці склалися кілька підходів до визначення змісту національно-патріотичного виховання. Перший підхід – культурологічний, представлений працями О. Воропая, О. Вишневського, Н. Гавриш, який підкреслює роль національної культури, фольклору, традиційної символіки, історичної пам'яті. У межах цього підходу патріотичне виховання реалізується через прилучення дітей до культурних надбань українського народу, формування естетичного відчуття, любові до рідної мови, знайомство з обрядами, народним мистецтвом, звичаями [19, 21].

Другий підхід – громадянсько-орієнтований, розроблений О. Пометун, І. Бехом, Л. Хомич, Н. Лисенко, ґрунтується на розвитку у дітей громадянської позиції, морально-етичної поведінки, здатності діяти

відповідально й толерантно. Він акцентує увагу на формуванні у дитини почуття власної гідності, поваги до прав інших людей, уміння розв'язувати конфлікти, співпрацювати в колективі, здійснювати самостійні моральні вибори [37].

Третій підхід – національно-ціннісний, який активно розвивають Г. Ващенко, О. Сухомлинська, М. Стельмахович. Вони підкреслюють, що патріотичне виховання має спиратися на систему національних ідеалів – свободу, гідність, працю, правду, взаємодопомогу, готовність захищати рідну землю. За Г. Ващенком, патріотизм – це не лише емоційне почуття, а стійка духовно-моральна орієнтація особистості, що виявляється у діях та вчинках [56].

У контексті дошкільної педагогіки проблема формування патріотичних якостей досліджена у працях А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Піроженко, Г. Цукерман, Л. Артемової, які наголошують, що патріотичні почуття у старшому дошкільному віці формуються переважно через емоційні переживання, наслідування дорослих, образно-символічну діяльність, художню літературу, ігри та безпосередню участь дітей у культурних традиціях. На думку А. Богуш, важливо забезпечити відповідне мовно-культурне середовище, у якому дитина матиме можливість спілкуватися українською мовою, слухати казки, пісні, зрозуміло й доступно доторкатися до світогляду українського народу [50].

Сучасні українські дослідники – Н. Лисенко, І. Богданова, О. Рейпольська – підкреслюють, що формування патріотичної свідомості у дітей дошкільного віку потребує комплексного підходу, який охоплює різні види діяльності: ігрову, художньо-продуктивну, комунікативну, пізнавально-дослідницьку, театралізовану. Патріотизм у дітей проявляється не в декларуванні абстрактних понять, а в емоційній прив'язаності до близького: родини, дому, рідної природи, знайомих українських символів (прапора, вишиванки, калини), знайомих історій і прикладів людських вчинків.

Вчені стверджують, що національно-патріотичне виховання вимагає постійного вдосконалення в наш час. С. Грищенко доводить, що «позитивною стороною особистісного самовизначення є те, що молода людина має здатність самостійно формувати систему цінностей, на базі яких вона досягне формування готовності до прийняття рішень відносно різноманітних аспектів життєвої перспективи». Вчена доводить, що національнопатріотичне виховання тісно пов'язане з особистісним самовизначенням [24].

Таким чином, аналіз сучасної наукової літератури свідчить, що національно-патріотичне виховання має багатовекторний характер і включає такі ключові компоненти:

- 1) емоційно-ціннісний (любов до рідного дому, природи, сім'ї, почуття гордості за свій народ);
- 2) когнітивний (знання про символи, традиції, історичні постаті, культуру України);
- 3) поведінковий (готовність діяти відповідально, брати участь у суспільно корисних справах);
- 4) соціально-комунікативний (уміння співпрацювати, поважати інших, дотримуватися норм поведінки);
- 5) культурно-творчий (участь у святах, традиціях, іграх, творчих видах діяльності).

Отже, у сучасній педагогічній науці національно-патріотичне виховання розглядається як цілісний, інтегративний процес, спрямований на розвиток особистості, здатної відчувати, осмислювати та примножувати цінності українського суспільства. Для дошкільної освіти це означає необхідність створення педагогами спеціальних умов, які забезпечують доступність змісту патріотичного виховання, його емоційну насиченість, культурну наповненість та практичну значущість. Саме тому проблема педагогічних умов формування національно-патріотичних якостей у старших дошкільників

є однією з ключових у сучасній дошкільній педагогіці та потребує подальшого теоретичного обґрунтування й експериментального дослідження.

1.2. Психолого-педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку у контексті формування патріотичних якостей

Старший дошкільний вік (5–6 років) є періодом інтенсивного психічного та соціального розвитку дитини, коли формуються передумови для становлення базових моральних цінностей, емоційної чутливості, соціальної компетентності та первинної національної ідентичності. Саме цей віковий етап, на думку багатьох українських дослідників – А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, Т. Піроженко, Л. Шульги, О. Сухомлинської, І. Луценко, Н. Лисенко, М. Стельмаховича, Г. Ващенко – є сенситивним для формування у дітей почуття приналежності до рідного народу, інтересу до української культури, емоційно-ціннісного ставлення до Батьківщини [33].

Дослідники підкреслюють, що розвиток патріотичних якостей у старшому дошкільному віці неможливий без розуміння психолого-педагогічних особливостей цього періоду. Психологічна наука (Т. Піроженко, Л. Шульга, О. Безсонова) зазначає, що дошкільник переживає активний емоційний розвиток: його почуття стають глибшими, різноманітнішими та усвідомленішими. Діти цього віку здатні співпереживати, розуміти емоційні стани інших, співчувати, розділяти почуття радості та смутку. Саме емоційна сфера становить фундамент патріотичних почуттів, оскільки любов до рідного краю, гордість за свій народ, повага до традицій формуються не лише через знання, а насамперед через емоційні переживання [48].

Суттєво зростає також рівень самосвідомості. За результатами досліджень Н. Гавриш, К. Крутій та Т. Піроженко, у цей період дитина починає чіткіше усвідомлювати себе як окрему особистість і одночасно як частину певної спільноти – родини, групи однолітків, громади, народу.

Формуються зачатки соціальної ідентичності, що є надзвичайно важливою передумовою для формування уявлень про свою приналежність до українського народу та країни. Дитина може оцінювати себе як «українця», «мешканця певного міста чи села», «члена сім'ї», розуміє цінність рідного дому, місцевості, культурних особливостей [35].

Пізнавальна сфера старшого дошкільника також зазнає важливих змін, які сприяють патріотичному вихованню. Дослідники (А. Богуш, О. Сухомлинська, І. Луценко) вказують, що старші дошкільники виявляють стійкий інтерес до подій, явищ та взаємозв'язків, які виходять за межі їхнього найближчого життєвого досвіду. Діти ставлять багато запитань, прагнуть зрозуміти причини й наслідки подій, цікавляться роботою дорослих, історіями про минуле. Ця пізнавальна активність створює сприятливий ґрунт для введення елементарних знань про Україну, її природу, культуру, символіку [9].

Розвиток логічного мислення дозволяє дітям встановлювати прості причинно-наслідкові зв'язки, робити порівняння, узагальнювати побачене й почуте. Це відкриває можливості для ознайомлення дітей з народними традиціями, звичаями, змістом державних символів, значенням певних подій чи свят. Дитина здатна зрозуміти символічний характер таких понять, як прапор, герб, гімн; може співвідносити їх із уявленнями про народ, країну, історію. На думку О. Сухомлинської, саме символічне мислення, яке формується наприкінці дошкільного дитинства, дає змогу дитині зрозуміти глибинні цінності своєї культури [56].

Ще одним важливим чинником є розвиток мовлення. За висновками А. Богуш, мовлення старшого дошкільника стає змістовнішим, структурованішим і логічнішим. Дитина цього віку здатна переказувати події, описувати явища природи, висловлювати власні думки щодо змісту творів, розмірковувати над вчинками персонажів. Мовленнєвий розвиток є критично важливим для патріотичного виховання, адже саме через мову дитина засвоює моральні норми, знайомиться з народною мудрістю,

опановує українські казки, легенди, пісні, прислів'я. За М. Стельмаховичем, саме народне слово є «першим інструментом формування української душі в дитини» [55].

Соціальний розвиток у старшому дошкільному віці також набуває особливої інтенсивності. Як вказують дослідження Л. Артемової, Т. Кошманової та Н. Лисенко, у цьому віці діти активно освоюють соціальні ролі, взаємодіють з однолітками, вчаться співпрацювати, долати конфлікти, дотримуватися правил групи. Такі навички становлять основу для формування громадянських якостей: відповідальності, готовності до взаємодії, поваги до інших. Важливим є й розвиток емпатії: дитина здатна співпереживати іншим людям, розуміти їхній стан, що є критично важливим для становлення гуманістичного та патріотичного світогляду

Провідною діяльністю цього періоду залишається сюжетно-рольова гра. На думку К. Крутій та О. Пометун, саме гра дозволяє моделювати соціальні ситуації, пов'язані з життям суспільства: діти грають у «лікарів», «рятувальників», «військових», «учителів», тим самим засвоюють моделі поведінки, які є соціально значущими. Гра також сприяє включенню дітей у світ народних традицій, свят, обрядів: інсценізація українських казок, театралізовані вистави, народні ігри допомагають дитині засвоїти культурний досвід у доступній та емоційно насиченій формі [35].

Не менш важливим є розвиток творчої діяльності – малювання, співів, аплікації, конструювання, театралізації. Як зазначають дослідники українського дошкілля (Ю. Руденко, Л. Хомич, Т. Тарасенко), творчість дозволяє дитині емоційно переживати образи рідної культури та «проживати» їх у власному досвіді. Створення малюнків про рідний край, виконання народних пісень, зображення українських символів, участь у підготовці свят сприяють естетичному й духовному розвитку дитини, формуванню у неї почуття гордості за свою країну.

У контексті патріотичного виховання важливою є й сім'я. Науковці О. Сухомлинська, І. Луценко та М. Стельмахович підкреслюють, що сімейні

традиції, атмосфера взаємоповаги, ставлення батьків до української культури та мови значною мірою визначають ставлення дитини до рідної країни. Діти переймають духовні цінності через наслідування: вони повторюють моделі поведінки та емоційні реакції дорослих, з якими себе ідентифікують [55].

Важливо наголосити, що формування національно-патріотичних почуттів у старших дошкільників потребує створення спеціально організованого освітнього середовища, яке стимулює дитину до емоційного переживання та особистісного включення у зміст патріотичних цінностей. Доцільним є використання різноманітних методів і форм роботи: тематичних занять, народних ігор, проектної діяльності, ознайомлення з фольклором, ситуацій морального вибору, екскурсій та зустрічей з носіями культурних традицій. Саме через емоційно насичений досвід діти засвоюють цінності не декларативно, а як власні переконання, що згодом стає основою їхньої громадянської позиції.

Крім того, ефективність патріотичного виховання значно зростає за умов тісної взаємодії педагогів і батьків, які виступають носіями культурних смислів і моделей поведінки. Підтримка сім'ї у засвоєнні дітьми національних традицій, мови, свят, символів та історичних наративів сприяє створенню єдиного виховного простору, де дитина отримує узгоджені й послідовні ціннісні орієнтири. Такий підхід дає змогу не лише забезпечити сталість патріотичних впливів, а й укорінити у свідомості дошкільника позитивний образ рідної країни, що формує базу для подальшого громадянського розвитку.

Отже, урахування психолого-педагогічних особливостей старших дошкільників, визначених у працях провідних українських учених, дає підстави стверджувати, що цей віковий період є надзвичайно сприятливим для формування національно-патріотичних почуттів. Емоційна чутливість, розвиток самосвідомості та соціальної ідентичності, пізнавальна активність, прагнення до творчості, засвоєння мовленнєвих норм і традицій, зростання соціальної компетентності створюють потужні психологічні передумови для

виховання любові до Батьківщини. Ефективна педагогічна діяльність на цьому етапі має спиратися на комплексний, культуровідповідний підхід, що включає сім'ю, заклад дошкільної освіти і ширший культурний простір, забезпечуючи гармонійне становлення національної ідентичності дитини.

1.3. Педагогічні підходи, засоби і форми роботи з національно-патріотичного виховання дошкільників

Національно-патріотичне виховання дошкільників у сучасній педагогічній науці розглядається як інтегрований, міждисциплінарний та багаторівневий процес, що охоплює всі сфери розвитку дитини – емоційну, когнітивну, соціальну, мовленнєву, творчу. Його результативність залежить не лише від змістового компонента, а й від відповідно підібраних педагогічних підходів, методів, засобів і форм роботи, що дають змогу формувати у дітей усвідомлене та емоційно забарвлене ставлення до рідної Батьківщини. У сучасних умовах трансформації освітнього простору особливого значення набувають інноваційні та особистісно орієнтовані підходи, які забезпечують активне залучення дітей до культурного досвіду українського народу, виховання соціальної відповідальності, духовності та громадянськості [60].

Проблема вибору ефективних підходів до патріотичного виховання широко висвітлена у працях сучасних українських учених – І. Бега («Виховання особистості»), О. Пометун («Громадянська освіта: теорія і практика»), А. Богуш («Дитина і суспільство»), Н. Гавриш («Українська етнопедагогіка в дошкільній освіті»), Л. Артемової («Теорія та методика дошкільної освіти»), М. Стельмаховича («Українська народна педагогіка»), О. Сухомлинської, Г. Ващенко, О. Вишневецького. У їхніх працях визначаються провідні методологічні орієнтири, на які спирається сучасна практика патріотичного виховання.

Одним із базових є особистісно орієнтований підхід, що спирається на ідеї гуманістичної педагогіки та розглядає дитину як активного суб'єкта виховного процесу. Як зазначає І. Бех, ефективність патріотичного виховання можлива лише за умови врахування індивідуальних особливостей, потреб та мотивів дитини. Педагог має не нав'язувати знання, а створювати такі умови, в яких дитина сама відкриватиме сенс патріотичних почуттів через власні переживання, досвід та емоційні враження. У цьому підході домінує діалогічність, співтворчість, активне включення дитини у суспільно-корисну діяльність, взаємодію з культурним середовищем [5].

Важливим для патріотичного виховання є культурологічний підхід, який ґрунтується на роботах О. Вишневського, Н. Гавриш, М. Стельмаховича. Він передбачає прилучення дітей до історії та культури українського народу, знайомство з казками, легендами, народними піснями, декоративно-ужитковим мистецтвом, ремеслами, обрядами. Культурологічний підхід формує у дітей ціннісне ставлення до традицій, розвиває етнокультурну ідентичність, забезпечує морально-естетичне виховання через безпосередній контакт із культурними надбаннями.

Особливо актуальним у сучасному освітньому просторі є компетентнісний підхід, розроблений у працях О. Пометун, Н. Лисенко, О. Савченко. Він визначає патріотичні якості не лише як емоційні переживання, а як сформовані компетентності – уміння діяти відповідально, взаємодіяти з іншими, дотримуватися соціальних норм, виявляти ініціативу в різних соціальних ситуаціях. Для дітей дошкільного віку компетентнісний підхід реалізується через моделювання ситуацій морального вибору, ігрові вправи, соціальні ролі, проблемні ситуації, що формують практичний досвід громадянської поведінки.

На особливу увагу заслуговує середовищний підхід, який детально представлений у працях Т. Піроженко, С. Нікуліної, І. Богданової. Дослідники наголошують, що патріотичні якості формуються найуспішніше тоді, коли дитина перебуває в середовищі, насиченому культурними та

національними сенсами. Це середовище включає державні символи, народні атрибути, тематичні куточки, ілюстрації українських пейзажів, символічні об'єкти (рушники, глечики, вишиванки), дитячу літературу, а також моделювання подій, які мають суспільне значення: свята, ярмарки, пам'ятні дні. Середовище повинно бути не декоративним, а діяльним: дитина має можливість грати з предметами, взаємодіяти з ними, відчувати причетність до традицій [48].

Засобами патріотичного виховання виступає широкий спектр педагогічних ресурсів. Одним із найефективніших є дитяча художня література, що має потужний виховний потенціал. Наукові розвідки А. Богуш, Н. Гавриш, В. Сіренко засвідчують, що українські народні казки, оповідання про видатних діячів, поезія, байки, легенди, прислів'я та приказки формують у дітей емоційне ставлення до рідного народу, сприяють засвоєнню моральних норм, стимулюють мовленнєво-творчу активність. Через художній текст дитина входить у світ української культури, відкриває для себе ідеали справедливості, чесності, доброти, працьовитості – цінності, які лежать в основі патріотичних якостей [20].

Важливим засобом є український фольклор, який, за М. Стельмаховичем, становить «генетичну пам'ять народу». Дошкільники через колискові пісні, забавлянки, народні ігри, заклички та щедрівки засвоюють дух українського народу, його ритм, мелодику, особливості мислення. Фольклор виконує також функцію соціалізації, оскільки народні ігри передбачають правила, взаємодію, колективну діяльність.

Не менш важливим є використання образотворчого мистецтва: декоративного малювання, ліплення, аплікації, ознайомлення з українською вишивкою, петриківським розписом, витинанками, глиняною іграшкою. За дослідженнями Гавриш Н., Крутій К., такі види діяльності сприяють формуванню естетичного смаку та національно-культурної чутливості дітей, розвивають почуття гордості за мистецькі традиції свого народу [21].

У структурі патріотичного виховання активно застосовується театралізована діяльність, яка є одним із найефективніших методів формування емоційно-ціннісного досвіду. Дослідження Л. Артемової, С. Ладивір, О. Кононко свідчать, що театралізація забезпечує проживання дітьми морально значущих ситуацій, дає можливість побути в ролі героя, який захищає, допомагає, творить добро. Через драматизацію українських народних казок діти засвоюють моральні та культурні норми, формують співпереживання, емпатію та громадянські чесноти.

Серед форм роботи, які зарекомендували себе як найбільш ефективні, виокремимо:

- інтерактивні заняття («Моя Батьківщина – Україна», «Державні символи в моєму житті»);
- екскурсії та міні-подорожі (до музею, пам'ятника, культурного центру, природи рідного краю);
- народні свята й обряди (Великдень, Різдво, Покрова, День вишиванки);
- міні-проекти («Українські страви», «Символи мого села/міста», «Моя родовідна квітка»);
- сімейні проекти («Українська пісня в моїй родині», «Мої предки – моя гордість»);
- тематичні куточки та центри розвитку (куточок державної символіки, центр народних ремесел, етнокультурний центр) [33].

Ефективність патріотичного виховання значною мірою залежить від взаємодії педагогів і сім'ї, на чому наголошують Н. Лисенко, О. Рейпольська, С. Нікуліна. Родина є першим осередком формування духовності та національної ідентичності, тому співпраця повинна бути системною, партнерською та емоційно підтримувальною: консультації для батьків, спільні творчі майстерні, родинні свята, виставки, проектні роботи значно підсилюють ефект педагогічного впливу.

Отже, сучасні педагогічні підходи, засоби й форми роботи з національно-патріотичного виховання дошкільників становлять цілісну

систему, спрямовану на формування особистості, здатної усвідомлювати себе частиною українського народу, цінувати культурні надбання, відповідально ставитися до свого соціального оточення. Їх комплексне застосування забезпечує створення середовища, у якому патріотичні почуття виникають не штучно, а природно – як результат емоційного досвіду, культурної взаємодії та особистісного розвитку дитини

Висновки до першого розділу

Узагальнюючи теоретичні положення, викладені в розділі, можна стверджувати, що формування національно-патріотичних якостей у старших дошкільників є цілеспрямованим, системним процесом, який ґрунтується на сучасних наукових підходах і враховує вікові можливості дитини. Аналіз понятійного апарату засвідчує, що національно-патріотичне виховання в сучасній педагогічній науці розглядається як складова всебічного розвитку особистості, спрямована на формування у дітей емоційно-ціннісного ставлення до Батьківщини, поваги до її символів, традицій та культурної спадщини. Це виховання охоплює як когнітивний, так і емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти, що робить його важливим фундаментом подальшого громадянського становлення особистості.

Психолого-педагогічний аналіз особливостей дітей старшого дошкільного віку показує, що саме в цей період відбувається активний розвиток емоційної сфери, морально-етичних уявлень, здатності до співпереживання та наслідування. Діти цього віку здатні усвідомлювати прості соціальні норми, виявляти почуття приналежності до родини, дитячого колективу, рідного краю, що створює сприятливе підґрунтя для формування початкових патріотичних почуттів. Водночас значну роль відіграє особистий приклад дорослих, позитивний емоційний досвід та доступність матеріалу.

Розгляд педагогічних підходів, засобів та форм роботи засвідчив, що ефективність національно-патріотичного виховання забезпечується інтеграцією різних методів – компетентнісного, діяльнісного, особистісно

орієнтованого та культурологічного. Зміст роботи повинен включати ознайомлення дітей із народними традиціями, українською символікою, природою та історією рідного краю. Серед засобів особливе місце займають художня література, народні свята, ігрова та пошуково-дослідницька діяльність, моделювання життєвих ситуацій. Оптимальними формами є тематичні заняття, екскурсії, проекти, участь у спільних заходах з родинами.

Отже, теоретичний аналіз доводить, що національно-патріотичне виховання старших дошкільників має бути комплексним, базуватися на врахуванні вікових особливостей дітей та реалізовуватися через різноманітні педагогічно обґрунтовані засоби й форми. Це створює передумови для становлення у дітей стійкого емоційного зв'язку з Батьківщиною, формування початкових патріотичних переконань і розвитку моральних цінностей, важливих для їх подальшої соціалізації.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Організація та методологія дослідження

Дослідно-експериментальна робота з формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку була організована на базі закладу дошкільної освіти № 17 «Світлячок» Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області, який вирізняється належним матеріально-технічним забезпеченням, професійною компетентністю педагогів та прагненням колективу до впровадження сучасних педагогічних підходів. Предметно-просторове середовище закладу створює оптимальні умови для розвитку дітей: облаштовані куточки народознавства, дидактичні матеріали, національна символіка, стенди з інформацією про традиції українського народу, міні-музей побутових речей, а також художньо-творчі студії, що дозволяють організовувати різноманітні види діяльності. Наявність таких ресурсів забезпечувала можливість проведення комплексного та різнопланового експериментального впливу, спрямованого на формування у дітей уявлень про свою країну, історію, символіку та культурну спадщину.

Теоретико-методологічну основу дослідження становили фундаментальні положення сучасної педагогіки та психології дошкільного віку, аксіологічні концепції виховання, ідеї культурологічного підходу, а також нормативно-правові документи України («Базовий компонент дошкільної освіти», Закон України «Про дошкільну освіту», Концепція національно-патріотичного виховання тощо). Виходячи з них, патріотичне виховання розглядається як інтегрований процес формування національної ідентичності, громадянської приналежності, емоційно-ціннісного ставлення до Батьківщини та здатності дитини діяти у межах соціально значущих норм і традицій.

Метою проведеного дослідження було визначення ефективності розробленої методики формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку шляхом інтеграції різних видів діяльності – пізнавальної, ігрової, художньої, мовленнєвої та соціально-комунікативної. Участь у дослідженні взяли дві групи дошкільників: експериментальна група, що налічувала 21 дитину, та контрольна група у кількості 20 дітей. Групи формувалися з урахуванням критерію однорідності – діти мали приблизно однаковий рівень загального розвитку, однакові стартові показники сформованості патріотичних уявлень і емоційного ставлення до Батьківщини. Це дозволяло забезпечити чистоту педагогічного експерименту та уникнути впливу сторонніх змінних. Вихователі, які працювали з дітьми обох груп, мали схожий професійний досвід, що виключало перевагу тієї чи іншої педагогічної позиції.

Дослідження проводилося упродовж навчального року та включало три послідовні етапи: констатувальний, формувальний і контрольний. На констатувальному етапі визначався вихідний рівень сформованості національно-патріотичних якостей у дітей обох груп. Для цього використовувалися такі методи: педагогічне спостереження за дітьми у повсякденному житті групи, індивідуальні та групові бесіди, ігрові ситуації, спрямовані на виявлення знань про державні символи, традиції, родину, рідне місто, а також аналіз продуктів творчої діяльності – малюнків, аплікацій, колективних композицій. У процесі діагностики зверталася увага не лише на обсяг знань, а й на емоційно-ціннісне ставлення дітей до національних образів, уміння висловлювати власні почуття, відповідати на морально орієнтовані запитання, виявляти ініціативність у виконанні колективних справ.

Формувальний етап передбачав упровадження в експериментальній групі спеціально розробленої методики, що базувалася на принципах доступності, інтегрованості, культуровідповідності та особистісно орієнтованого підходу. Програма включала різні педагогічні форми:

інтегровані заняття, що поєднували пізнавальні бесіди з мовленнєвими і художньо-творчими завданнями; народні, сюжетно-рольові та рухливі ігри; міні-проекти («Моя родина», «Українські свята», «Рідне місто», «Козацькі забави»); заняття з ознайомлення з дитячою національною літературою; театралізовані ігри за мотивами народних казок; створення творчих робіт патріотичного змісту. Значна увага приділялася активізації емоційної сфери дітей – створювалися ситуації радості, гордості, солідарності, причетності до спільних традицій. Педагог стимулював бажання дітей брати участь у колективних творчих справах, виявляти ініціативність, взаємодіяти з однолітками, отримувати позитивний досвід соціальної поведінки. У контрольній групі робота здійснювалася за типовою програмою ЗДО, без використання спеціальних інтегративних педагогічних впливів.

На контрольному етапі було проведено повторну діагностику, ідентичну тій, що застосовувалася на початку дослідження. Порівняння результатів експериментальної і контрольної груп дозволило виявити динаміку розвитку когнітивних, емоційно-ціннісних та діяльнісно-поведінкових компонентів патріотичних якостей. Для об'єктивності результатів використовувалася кількісно-якісна обробка даних: проводився порівняльний аналіз, визначався приріст показників у відсотковому співвідношенні, аналізувалися якісні зміни у поведінці та висловлюваннях дітей, їхня ініціативність, ставлення до національних символів, готовність долучатися до спільних справ.

У межах дослідження застосовувався широкий спектр методів: аналіз і синтез наукових джерел; систематизація сучасних підходів до патріотичного виховання; педагогічне спостереження; діагностичні бесіди; аналіз творчих робіт; моделювання педагогічних ситуацій; експериментальна перевірка ефективності методики; статистична та якісна інтерпретація результатів. Критеріями оцінювання рівня сформованості національно-патріотичних якостей були когнітивний (усвідомлення національної символіки, знання культурних традицій, уявлення про родину і рідний край), емоційно-ціннісний (ставлення до Батьківщини, відчуття гордості, емпатія, інтерес до

культурних традицій) та діяльнісно-поведінковий (участь у колективних справах, дотримання моральних норм, здатність проявляти відповідальність і взаємодопомогу). Оцінювання здійснювалося за трирівневою шкалою: високий, середній і низький рівні сформованості.

Завдяки чіткій організації, продуманій структурі експериментальної роботи та системному підходу до впровадження методики вдалося отримати достовірні результати, що дозволяють зробити обґрунтовані висновки про ефективність інтегративних форм і методів у процесі формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Таблиця 2.1

Критерії та показники сформованості національно-патріотичних якостей дітей старшого дошкільного віку

Критерій	Показники
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> – знання про державні символи України; – уявлення про рідне місто Кам'янець-Подільський і його історико-культурні об'єкти; – знання українських традицій, свят, фольклору; – розуміння значення праці людей своєї громади.
Емоційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> – емоційна причетність до своєї Батьківщини, сім'ї, громади; – гордість за українські традиції; – участь у тематичних заходах ЗДО № 17 «Світлячок» Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області; – здатність до співпереживання, розуміння цінності миру.
Діяльнісно-поведінковий	<ul style="list-style-type: none"> – участь у проєктах, іграх, святах патріотичного спрямування; – ініціативність у творчих завданнях; – дотримання норм співжиття в колективі; – шанобливе ставлення до української символіки та культурних атрибутів.

Оцінювання рівнів сформованості здійснювалося за трирівневою шкалою: високий, середній і низький. Характеристики кожного рівня подано у таблиці.

Таблиця 2.2

**Рівні сформованості патріотичних якостей
дітей старшого дошкільного віку**

Рівень	Характеристика
Високий	Дитина має стійкі знання про рідну країну, легко орієнтується в національній символіці; емоційно й щиро виявляє позитивне ставлення до держави, активно бере участь у святах, іграх, творчих завданнях; демонструє ініціативність, повагу до традицій, виявляє почуття гордості за свій народ.
Середній	Дитина володіє окремими знаннями про країну та символи, проте потребує допомоги дорослого; виявляє позитивне ставлення до традицій, але емоційні прояви не завжди стійкі; бере участь у патріотичних видах діяльності частково або за зразком, інколи потребує стимулювання.
Низький	Знання фрагментарні або відсутні; дитина байдуже ставиться до національних традицій, символів; не проявляє інтересу до патріотичних ігор та творчих завдань; у поведінці відсутня ініціативність та усвідомлений патріотичний зміст.

Таблиця 2.3

Критерії, показники та діагностичні методи

Критерій	Показники	Методи діагностики
Когнітивний	знання про Україну, символи, традиції	бесіди, картки-ілюстрації, дидактичні ігри («Що це означає?», «Добери символ»)
Емоційно-ціннісний	емоційне ставлення, інтерес, гордість	спостереження, рольові ситуації, аналіз реакцій у святах, проєктивні методики («Заверши малюнок»)
Діяльнісно-поведінковий	вчинки, участь у спільній діяльності	аналіз продуктів діяльності (аплікації, малюнки), спостереження, моделювання ситуацій («Ми готуємось до свята»)

У процесі діагностики використовувалися різноманітні методи, адаптовані до вікових можливостей дітей старшого дошкільного віку:

- педагогічне спостереження – для фіксації природних проявів патріотичних почуттів;
- бесіда – для виявлення рівня обізнаності дітей про рідну країну і громаду;
- діагностичні ситуації – для аналізу поведінкових реакцій у соціально значущих умовах;
- аналіз дитячих робіт (малюнків, аплікацій, висловлювань);
- участь у ігрових і пізнавальних завданнях патріотичної тематики;
- педагогічний експеримент як провідний метод дослідження.

Дослідно-експериментальна робота тривала протягом навчального року і охоплювала систематичну роботу з дітьми в різних видах діяльності.

Таким чином, організація та методологія дослідження, здійснена у спеціально створених умовах ЗДО № 17 «Світлячок» Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області, забезпечила наукову достовірність, практичну спрямованість та комплексність вивчення процесу формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Комплекс методів, система критеріїв та спеціально організований педагогічний вплив дозволили глибоко та об'єктивно оцінити ефективність застосованих виховних технологій.

2.2. Констатувальний етап: визначення початкового рівня сформованості національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку

Констатувальний етап дослідження був спрямований на виявлення реального стану сформованості національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку в умовах Закладу дошкільної освіти № 17 «Світлячок» Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області.

Теоретичне обґрунтування необхідності такого етапу ґрунтується на позиціях сучасних педагогів і психологів (О. Вишневський, Т. Піроженко, Н. Гавриш) [17,48,20], які наголошують, що ефективне виховання патріотизму можливе лише за умови чіткого розуміння вихідного рівня сформованості відповідних особистісних якостей у дітей дошкільного віку. Саме тому на констатувальному етапі особливого значення набуває системне вимірювання та об'єктивна діагностика, що дозволяє не лише з'ясувати наявний стан, а й слугує підґрунтям для конструювання подальшої формувальної роботи.

Методичне забезпечення даного етапу включало використання комплексу діагностичних методів: спостереження, індивідуальних бесід, аналізу продуктів дитячої діяльності, ситуаційних завдань, педагогічного експертного оцінювання та опитування вихователів. Така багатокomпонентна методика відповідає науковим рекомендаціям щодо дослідження соціально-емоційних та ціннісних якостей дошкільників (Л. Артемова, О. Кононко, І. Бех), де наголошується на необхідності поєднання вербальних і невербальних методів, а також спостереження за поведінкою дітей у природних і змодельованих умовах [1,3,33].

В основу діагностики було покладено три критерії сформованості національно-патріотичних якостей:

- 1) когнітивний (знання про Батьківщину, державні символи, культурні традиції);
- 2) емоційно-ціннісний (емоційне ставлення до рідного краю, ідентифікація себе як громадянина України, прояви емпатії, поваги, переживання за власний народ);
- 3) діяльнісно-поведінковий (вияв патріотичних почуттів у діях, участь у традиціях, правилах спільноти, бережливе ставлення до національних символів).

Кожен критерій був представлений низкою показників, а діагностичні методики були адаптовані з досліджень Л. Лохвицької, А. Богуш,

Т. Степанової. Діти виконували завдання природно, невимушено, і результати фіксувалися у стандартизованих протоколах.

Оцінювання проводилося за трирівневою шкалою:

- високий рівень – повні та системні знання, стійка позитивна ідентифікація, прояв патріотичних почуттів у вчинках;
- середній рівень – часткові знання, ситуативні прояви емоційно-ціннісного ставлення, вибіркові патріотично орієнтовані дії;
- низький рівень – фрагментарні знання, нестійкі або відсутні емоційні прояви, мінімальна поведінкова активність.

Узагальнені результати за кожним критерієм свідчать про нерівномірність рівнів сформованості. Зокрема, найнижчі показники відзначено за діяльнісно-поведінковим критерієм, що підтверджує думку дослідників, які наголошують: діти дошкільного віку часто демонструють знання, але не завжди здатні реалізовувати їх у конкретній поведінці [21].

Результати констатувального етапу демонструють, що вихідний рівень сформованості національно-патріотичних якостей у дітей обох груп є недостатнім та характеризується переважанням середнього й низького рівнів за всіма критеріями. Це підтверджує актуальність розробки спеціально спрямованої методики.

За когнітивним критерієм, більшість дітей мають лише фрагментарні уявлення про державні символи, традиції та культурні особливості України. Дошкільники можуть назвати прапор чи герб, однак не здатні пояснити їхній зміст у доступній формі. Середній рівень домінує як у контрольній (50%), так і в експериментальній групі (52%). Близько третини дітей в обох групах демонструють низький рівень, що засвідчує обмеженість базових знань.

За емоційно-ціннісним критерієм значна частина дітей висловлює нестійкі емоційні реакції, емоційні прояви часто мають ситуативний характер і залежать від настрою чи впливу вихователя. Лише 10–14% дітей демонструють щире почуття гордості, інтерес до українських традицій, позитивне ставлення до символів. Майже половина дітей мають низький

рівень, що свідчить про недостатню сформованість емоційної причетності до рідної країни.

За діяльнісно-поведінковим критерієм ситуація ще менш сприятлива: близько половини дітей (47–50%) не проявляють ініціативності, не прагнуть брати участь у спільних справах, прояви патріотичної поведінки є несистемними і часто зумовлені зовнішнім контролем дорослого. Брак сформованої поведінкової моделі засвідчує, що набуті знання та емоції не переходять у реальні дії.

Таблиця 2.4

Рівні сформованості національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку (констатувальний етап)

Критерії сформованості	Рівні	Експериментальна група (21 дитина)	Контрольна група (20 дітей)
Когнітивний (знання про Україну, символи, традиції)	Високий	4 (19%)	3 (15%)
	Середній	11 (52%)	10 (50%)
	Низький	6 (29%)	7 (35%)
Емоційно-ціннісний (емоційне ставлення, гордість, інтерес)	Високий	3 (14%)	2 (10%)
	Середній	10 (48%)	9 (45%)
	Низький	8 (38%)	9 (45%)
Діяльнісно-поведінковий (участь у традиціях, поведінка, ініціативність)	Високий	2 (10%)	2 (10%)
	Середній	9 (43%)	8 (40%)
	Низький	10 (47%)	10 (50%)

Узагальнені результати показують, що в обох групах первинний рівень сформованості патріотичних якостей приблизно однаковий, що дозволяє коректно проводити подальшу експериментальну роботу. Водночас виявлені недоліки прямо підтверджують необхідність цілеспрямованого педагогічного впливу, системної роботи та використання інтегративних методів, які об'єднують знання, емоції та поведінку.

.3. Педагогічні умови формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку

Формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку є одним із ключових напрямів сучасної дошкільної педагогіки, оскільки саме в цей період закладаються основи громадянської ідентичності, ціннісні орієнтації, емоційно-ціннісне ставлення до Батьківщини й рідної культури.

Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку здійснюється за умови створення певних педагогічних умов, які є важливим компонентом цього процесу. У педагогічній науці під умовами ефективності розуміють як об'єктивні, так і суб'єктивні передумови, реалізація яких дозволяє досягти поставлених цілей при найбільш раціональному використанні ресурсів і сил. Успішне вирішення педагогічних завдань та вибір доцільних засобів і методів для їх досягнення є основними критеріями ефективності [18].

З погляду дослідження, педагогічні умови – це невід'ємна частина педагогічного процесу, що включає в себе не лише зміст та методи виховання, але й організаційні форми, які безпосередньо орієнтовані на внутрішній світ дитини. Такий підхід не суперечить іншій інтерпретації цього поняття, що була розроблена в педагогічній теорії, оскільки ми розглядаємо педагогічні умови як окремі етапи навчально-виховного процесу, які допомагають досягти бажаного результату.

Коли мова йде про умови, які сприяють ефективному розвитку патріотичних почуттів у старших дошкільників, ми маємо на увазі комплексні умови, що взаємодіють і підтримують одне одного. Адже випадкові, не продумані умови не дадуть належного ефекту. Під комплексом ми розуміємо поєднання різних факторів, заходів і методів, які утворюють єдину систему, здатну забезпечити реалізацію поставленої мети.

Цей комплекс має включати в себе не лише використання різноманітних жанрів літератури, але й умови, що забезпечують емоційне сприйняття та глибоке осмислення патріотичних тем. Важливими є також створення відповідної атмосфери для спільних обговорень, роботи з батьками, застосування творчих форм діяльності, що дозволяють дітям переживати патріотичні почуття через власний досвід. Таким чином, успішне виховання патріотичних почуттів неможливе без комплексного підходу, який забезпечить всебічний розвиток дитини в контексті її національної свідомості [12].

Пріоритетними принципами виховання патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку можна визначити такі ключові орієнтири:

Національна спрямованість – цей принцип полягає у формуванні патріотичних цінностей, тісно пов'язаних з національними. Адже через виховання патріотизму ми одночасно сприяємо розвитку національної свідомості та прививаємо дитині почуття гордості за свою країну, культуру та традиції.

Принцип ціннісної орієнтації – цей принцип передбачає формування у дітей таких орієнтирів і переконань, які мають глибоке смислове значення для особистісного розвитку. Він сприяє розвитку у дітей розуміння важливості високих моральних і етичних норм, що є основою для формування їхнього патріотичного світогляду.

Принцип доступності – зміст виховного процесу має відповідати віковим, психологічним, соціальним і інтелектуальним особливостям дітей, з урахуванням їхніх індивідуальних темпів розвитку. Це означає, що інформація та завдання повинні бути подані в доступній і зрозумілій формі, що забезпечить ефективне сприйняття і засвоєння матеріалу.

Принцип наочності – цей принцип підкреслює важливість використання наочних засобів навчання та виховання, таких як картинки, відео, моделі тощо. Вони сприяють розвитку чуттєвого сприйняття нового матеріалу, допомагають дітям зосередитись на темі, активізують увагу і цікавість,

знижують розумове навантаження та роблять процес навчання більш захоплюючим і ефективним.

Принцип поступового ускладнення пізнавальних завдань – згідно з діалектичним законом розвитку, навчальний процес має передбачати поступовий перехід від простих об'єктів пізнання до складніших, спираючись на те, що дитина вже засвоїла. Це дозволяє створити систему, в якій кожен новий етап розвитку будується на попередньому, допомагаючи дітям розвивати глибше розуміння та осмислення патріотичних цінностей.

Принцип комбінаторності – враховуючи швидку втому дітей дошкільного віку, важливо правильно поєднувати різні види діяльності: ігри, заняття, творчі завдання, що дозволяє підтримувати високий рівень уваги, зберігати емоційний та інтелектуальний інтерес до навчання, а також не перевантажувати дітей.

Принцип культуровідповідності – цей принцип полягає в органічному поєднанні патріотичного виховання з культурними традиціями, звичаями та духовною спадщиною народу. Він сприяє формуванню у дітей почуття причетності до культури та історії свого народу, розуміння значення культурної єдності між поколіннями, а також важливості збереження та передачі цих традицій майбутнім поколінням.

Ці принципи не лише забезпечують всебічний розвиток дітей у контексті патріотичного виховання, а й допомагають створити ефективну педагогічну систему, яка враховує вікові та індивідуальні особливості дітей, що дозволяє досягати значних результатів у формуванні їхнього національного самосвідомлення та патріотичних почуттів [26].

Науковці підкреслюють, що ефективність патріотичного виховання залежить від цілеспрямованої організації педагогічних умов, які забезпечують інтегрованість змісту, послідовність педагогічного впливу, емоційне насичення та особистісно орієнтований підхід. Так, О. Сухомлинська у фундаментальних працях «Національне виховання: історія і сучасність» та «Теоретичні засади національного виховання дітей і

молоді» зазначає, що патріотичне виховання не може бути зведене до передачі знань про державні символи чи історичні події; воно має забезпечувати дитині переживання власної належності до нації як внутрішнього духовного досвіду. Саме тому ключовою педагогічною умовою вона визначає створення ціннісно-сислового простору, де дитина поступово відкриває для себе красу та значущість рідної культури [56].

Однією з провідних педагогічних умов є формування культурно збагаченого розвивального середовища, яке сприяє зануренню дітей у національний культурний контекст. Як зазначає Т. Поніманська у праці «Виховання дошкільника: теорія і практика», розвивальне середовище повинно містити не лише художні твори, народні іграшки, символіку, предмети декоративно-ужиткового мистецтва, а й забезпечувати культурні ситуації, у яких дитина зможе діяти, творити, переживати, експериментувати. Згідно з її висновками, лише тоді національна культура перестає бути абстракцією і стає «живим простором» дитячого досвіду. Водночас Л. Артемова у дослідженні «Теорія і методика виховання дітей дошкільного віку» наголошує, що формування патріотичних почуттів ґрунтується на створенні емоційно позитивного культурного досвіду, який планомірно вводиться в ігрову, пізнавальну та художньо-естетичну діяльність.

Другою системоутворювальною умовою є забезпечення емоційного впливу та естетичного переживання культурного змісту. Н. Гавриш у працях «Дошкільник у соціокультурному просторі» та «Виховання ціннісного ставлення до Батьківщини у дітей дошкільного віку» наголошує, що патріотичні якості формуються передусім через емоцію, а вже потім – через знання. Естетичні переживання, викликані українською музикою, співом, поезією, казками, народними танцями, образотворчим мистецтвом, забезпечують глибинне особистісне ставлення, яке стає основою патріотичних почуттів. Авторка підкреслює: емоційне «включення» дитини у взаємодію з культурним матеріалом створює внутрішню мотивацію, яка й визначає позитивне ставлення до рідної землі [20].

Третя важлива педагогічна умова, згідно з висновками О. Кононко (праця «Дитина у дошкільні роки: психологічний портрет»), – особистісний приклад педагога та його громадянська позиція. Для дітей старшого дошкільного віку особистість вихователя є еталоном соціальної поведінки, тому педагог має демонструвати щире, емоційно тепле ставлення до України, повагу до національних традицій, символіки, мови. О. Кононко наголошує, що внутрішня щирість дорослого – головний чинник наслідування, тоді як формальні, неемоційні дії не формують стійких патріотичних установок. Цей висновок узгоджується з позицією В. Сухомлинського, висловленою у працях «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», де автор підкреслює, що вихователь мусить бути моральним авторитетом у питаннях національної свідомості, гуманістичних цінностей і любові до Батьківщини [33].

Ще однією педагогічною умовою є інтеграція різних видів діяльності, яка забезпечує багатовимірне засвоєння національних цінностей. Н. Лисенко у монографії «Патріотичне виховання дітей дошкільного віку» зазначає, що найбільш дієвими є такі види діяльності, як народознавчі ігри, театралізації, робота з фольклорними текстами, створення тематичних проєктів, дослідницькі завдання, залучення дітей до елементарних видів ремесел. Інтеграція художнього слова, музики, декоративно-ужиткового мистецтва, рухової активності та дитячої творчості створює комплексний освітній вплив, у якому дитина засвоює національні смисли не лише на когнітивному, а й на емоційно-ціннісному та практичному рівнях. Науковиця наголошує, що така інтеграція відповідає психологічним особливостям дошкільників, які потребують різноманітності діяльності, чуттєвості сприймання та залучення до творчої дії [37].

До вагомих педагогічних умов також належить залучення сім'ї як активного суб'єкта формування патріотичної свідомості. Дослідження Філімонової Т. «Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку» доводить, що співпраця педагогів і батьків дозволяє створити єдиний

виховний простір, у якому цінності передаються дитині системно, послідовно та не суперечать одна одній. Особливе значення мають родинні традиції, сімейні розповіді про предків, спільні участі в народних святах, родинні міні-проекти на етнокультурну тематику, створення сімейних реліквій, альбомів «Моя родина», «Моє коріння». Вчена наголошує, що без підтримки родини педагогічні зусилля матимуть фрагментарний характер, оскільки дитина найбільше засвоює те, що бачить у повсякденному житті [67].

Окрему увагу сучасні дослідники приділяють мовному середовищу як педагогічній умові формування національно-патріотичних якостей. У працях Л. Масол і Г. Скрипник («Художньо-естетичний розвиток дошкільника») доводиться, що рідна мова є не лише засобом спілкування, а й носієм національної культури, символіки, ментальності. Тому створення україномовного освітнього середовища, використання фольклорних формул, прислів'їв, приказок, музичних творів українських митців, поезій та казок забезпечують не лише розвиток мовлення, а й зміцнюють патріотичну ідентичність дитини. Дослідниці підкреслюють, що емоційний зв'язок із рідним словом формується саме у дошкільному віці, тому його значення для патріотичного виховання є фундаментальним [41].

Суттєвою педагогічною умовою є також використання етнопедагогічних традицій. Г. Васянович у праці «Українська етнопедагогіка» наголошує, що етнопедагогічні елементи – народні ігри, обряди, символи, традиції, фольклор – мають педагогічну силу, оскільки несуть у собі емоційний зміст, етичні норми та життєву мудрість, які стають зрозумілими навіть дошкільнику. Етнопедагогіка, за В. Борисенко («Українська народна педагогіка»), забезпечує дитині відчуття включеності в традицію, у спадкоємність поколінь, у культурний досвід народу [14].

У сучасних дослідженнях (О. Рейпольська, І. Бех, Г. Беленька) підкреслюється ще одна педагогічна умова – формування у дітей елементарних громадянських умінь: уміння співпрацювати, допомагати, відповідати за власні дії, виявляти толерантність, дотримуватися правил

спільноти. І. Бех у праці «Виховання особистості» підкреслює, що патріотизм, як морально-ціннісна якість, ґрунтується не на декларативності, а на досвіді соціальної взаємодії, у якій дитина вчиться взаємоповаги, відповідальності й співучасті. Таким чином, формування патріотичних якостей охоплює розвиток соціальних компетентностей, які є основою для становлення майбутнього громадянина [6].

Сучасні дослідники (М. Стельмахович, Л. Кравченко, Н. Побірченко) роблять акцент на необхідності цілісної системи патріотичного виховання. Стельмахович у монографії «Педагогіка народознавства» зазначає, що патріотичне виховання має бути не епізодичним, а системним процесом, який охоплює календарно-обрядову систему, народний фольклор, трудові традиції, історичну пам'ять, культурні коди, родинні цінності. Таке виховання формує у дитини не тільки патріотичні почуття, а й національну самоповагу, усвідомлення власної гідності та зв'язку з культурною спільнотою [55].

Отже, педагогічні умови формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку включають: створення культурно насиченого освітнього середовища; забезпечення емоційного та естетичного впливу; особистісний приклад вихователя; інтеграцію різних видів діяльності; активну співпрацю з родиною; мовне та етнокультурне середовище; формування соціальних умінь; системність та послідовність педагогічної роботи. Сукупність цих умов забезпечує формування у дітей ціннісного ставлення до України, рідної культури, традицій та історії, створюючи підґрунтя для становлення особистості громадянина, здатного зберігати, продовжувати і розвивати національну культурну спадщину.

2.4. Формувальний і контрольний етапи експерименту: зміст роботи та аналіз результатів

Формувальний етап експериментального дослідження був спрямований на впровадження спеціально розробленої педагогічної системи, зміст якої орієнтувався на комплексний розвиток національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Цей етап тривав протягом трьох місяців і передбачав послідовне, планомірне й інтегроване застосування різних видів діяльності з урахуванням вікових потреб і психологічних особливостей дошкільників. Основою формувального впливу стали пізнавальна, ігрова, мовленнєво-розвивальна та художньо-творча активності, які дозволили моделювати ситуації, що сприяють становленню національної самосвідомості, ціннісного ставлення до Батьківщини та формування емоційно забарвленого досвіду приналежності до українського народу.

Педагогічна система, що впроваджувалася під час формувального етапу, включала декілька взаємопов'язаних блоків: інформаційно-пізнавальний, ціннісно-емоційний, діяльнісно-практичний та художньо-естетичний. Інформаційно-пізнавальний блок був спрямований на збагачення знань дітей про Україну – її державні символи, народні традиції, культурні надбання, видатних діячів, особливості природи та історії. Матеріал подавався у доступній, образній, емоційно підкріпленій формі: через мінілекції, пізнавальні бесіди, мультимодальні презентації, демонстрацію художньої літератури та перегляд коротких відеофрагментів. Особлива увага приділялася тому, щоб інформація не була сухою або відстороненою: кожен факт, символ чи традиція подавалися через особистий досвід, знайомі обставини й приклади, що сприяло більш глибокому усвідомленню.

Ціннісно-емоційний блок формувальної роботи був спрямований на створення умов для внутрішнього переживання дітьми позитивних емоцій, пов'язаних із рідною країною, родиною, мовою та народними традиціями. У ході реалізації цього блоку використовувалися бесіди-роздуми, емоційні

хвилинки, музично-ритмічні вправи, обговорення художніх творів, народних пісень і легенд. У групі створювалися своєрідні «емоційні осередки», наприклад «Куточок України», де діти могли розглядати ілюстрації, фотографії, народні іграшки, декоративні вироби, а також ставити запитання та висловлювати свої відчуття. Одним із важливих інструментів цього блоку стали щоденні рефлексивні ритуали: ранкові кола «Мій настрій і моя країна», тематичні емоційні хвилинки, обговорення святкових подій чи важливих для громади подій. Це сприяло формуванню глибшої емоційної прив'язаності та розвитку вміння вербалізувати свої почуття.

Діяльнісно-практичний блок формувального етапу був пов'язаний із включенням дітей у конкретні форми діяльності, що дають можливість практично застосовувати патріотичні якості. Сюди входили сюжетно-рольові та театралізовані ігри, у яких моделювалися соціальні взаємодії: допомога іншим, турбота про молодших, участь у спільних справах, повага до символів і традицій. Зокрема, діти брали участь у сюжетно-рольових іграх «Ми – громада», «Мандрівка Україною», «Наше свято», «Український ярмарок». Такі ігри створювали можливість для практичного формування навичок доброзичливої взаємодії, вміння підтримувати інших, спільно вирішувати проблеми та виконувати певні правила, пов'язані з культурними нормами українського народу. У рамках цього блоку були проведені колективні творчі справи: висадження квітів на території дитячого садка, участь у створенні спільного панно «Моя Україна», прибирання куточка дитячого майданчика, участь у благодійних акціях на рівні закладу. Подібні види діяльності забезпечували перехід від теоретичного знання до реальних вчинків, що сприяло розвитку відповідальності, ініціативності та почуття єдності.

Важливою складовою формувального етапу був художньо-естетичний блок, який охоплював малювання, аплікацію, ліплення, конструювання, декоративно-ужиткове мистецтво та музично-творчу діяльність. Дітям пропонувалися завдання, що відображали колористику, символіку та образність української культури: створення орнаментів, вишивок, аплікацій

на основі традиційних мотивів; малювання рідної природи; виготовлення українських оберегів; інсценізація народних пісень і казок. Через художньо-творчу діяльність діти мали можливість не лише відтворювати національні образи, а й осмислювати їх, надавати їм особистісного змісту. Цей блок також відіграв важливу роль у формуванні естетичного мислення, художнього смаку та розширенні емоційно-ціннісного досвіду.

Кожна педагогічна дія в межах формувального етапу була ретельно спланована з урахуванням поступового ускладнення матеріалу, повторюваності основних змістових ліній, інтеграції видів діяльності та забезпечення суб'єктної позиції дітей. Особливу увагу приділяли розвитку мовлення як засобу формування національної самосвідомості: діти вчилися описувати символи України, висловлювати своє ставлення до традицій, розповідати про свою родину, наводити приклади добрих вчинків, аналізувати поведінку літературних персонажів як носіїв моральних цінностей. Висловлювання дітей ставали інструментом самовираження та поглиблення розуміння національно-культурних явищ.

Усі заходи формувального етапу проводилися системно, з дотриманням принципів наступності, доступності та емоційної насиченості. Дослідник уважно відстежував динаміку проявів дітей, фіксував їхні висловлювання, поведінкові реакції, ініціативи та результати творчих робіт. Таке спостереження давало змогу своєчасно коригувати методику, адаптувати складність завдань і забезпечувати включення кожної дитини на рівні її можливостей.

Таким чином, формувальний етап став ключовою частиною дослідження, оскільки саме він забезпечив умови для становлення цілісної системи національно-патріотичних якостей, що охоплювали знання, почуття, переживання, поведінкові вміння та практичні дії. Реалізована методика довела свою ефективність тим, що діти не лише засвоювали інформацію про Україну, а й починали проявляти патріотичні риси в реальних ігрових та соціальних ситуаціях, демонстрували емоційне залучення, ініціативність і

моральну позицію, що свідчило про глибші позитивні зміни їхньої особистості.

Таблиця 2.5

Результати формувального експерименту щодо рівня сформованості національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку (у %) (до та після формувального впливу)

Група	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	До	Після	До	Після	До	Після
Експериментальна група (21 дитина)	38%	10%	48%	43%	14%	47%
Контрольна група (20 дітей)	35%	30%	50%	52%	15%	18%

У результаті впровадження формувальної методики спостерігається виразна позитивна динаміка у дітей експериментальної групи:

- частка дітей з низьким рівнем істотно зменшилася (з 38% до 10%);
- середній рівень демонструє незначне зниження, що зумовлено переходом частини дітей до вищого рівня;
- високий рівень зріс більш ніж утричі (з 14% до 47%).
- У контрольній групі значних змін не зафіксовано:
- незначне зменшення низького рівня (з 35% до 30%);
- середній рівень практично без змін;
- високий рівень майже не збільшився (з 15% до 18%).

Формувальний етап дослідження був спрямований на безпосереднє впровадження авторської методики формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Упродовж цього періоду проводилася систематична робота, яка включала інтегровані заняття, ігри, пізнавальні бесіди, мовленнєво-розвивальні та художньо-творчі активності. Основною метою етапу було створення умов для розвитку у дітей знань про

національні символи, державні свята, культурні традиції, формування почуття гордості за свою країну, любові до рідного краю та поваги до культурної спадщини, а також розвитку комунікативних навичок і толерантності через колективні творчі завдання.

Результати формувального етапу продемонстрували позитивну динаміку. Якщо на констатувальному етапі більшість дітей демонстрували середній рівень розвитку патріотичних якостей, то після впровадження авторської методики значна частина дітей досягла високого рівня. Діти стали більш зацікавленими у вивченні національної культури, активніше брали участь у дискусіях про традиції, проявляли ініціативу під час ігрових та творчих завдань, виявляли готовність співпрацювати та підтримувати один одного. Низький рівень патріотичних якостей у дітей взагалі не фіксувався, що свідчить про ефективність систематичної роботи та комплексного підходу, що включав пізнавальні, ігрові, мовленнєво-розвивальні та художньо-творчі види діяльності.

Контрольний етап дослідно-експериментальної роботи був спрямований на визначення ефективності застосованої методики формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. На цьому етапі проводилося повторне тестування дітей експериментальної та контрольної груп, використовуючи ті самі методики та інструменти оцінювання, що й на констатувальному та формувальному етапах. Мета контрольного етапу полягала у порівнянні динаміки розвитку національно-патріотичних якостей у дітей і встановленні рівня засвоєння знань та умінь після проведеної систематичної роботи.

Робота включала аналіз поведінкових проявів дітей, оцінку їх знань про національні символи, державні свята, культурні традиції, а також здатність проявляти почуття гордості за свою країну та толерантність до інших культур. В експериментальній групі методика була реалізована через інтегровані заняття, ігрові та творчі завдання, пізнавальні бесіди, що забезпечували комплексний розвиток патріотичних почуттів. У контрольній

групі продовжувалася звичайна освітня діяльність без спеціалізованого акценту на формуванні національно-патріотичних якостей.

Таблиця 2.6

**Результати контрольного етапу
експериментальної та контрольної груп**

Показники національно-патріотичних якостей	Експериментальна група (21 дитина)	Контрольна група (20 дітей)
Високий рівень (%)	15 (71%)	6 (30%)
Середній рівень (%)	6 (29%)	10 (50%)
Низький рівень (%)	0 (0%)	4 (20%)

Аналіз результатів контрольного етапу підтвердив ефективність застосованої методики. В експериментальній групі спостерігалася значне зростання високого рівня національно-патріотичних якостей: від початкових 20% на констатувальному етапі до 71% після формувального впливу. Кількість дітей із середнім рівнем знизилася з 60% до 29%, а низький рівень взагалі не фіксувався. У контрольній групі зміни були мінімальні, що свідчить про відсутність системної роботи з формування національно-патріотичних якостей без спеціалізованого підходу.

Ці дані свідчать, що запропонована авторська методика є ефективною для формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку та дозволяє досягти високих результатів у короткі терміни, особливо у поєднанні пізнавальної, ігрової, мовленнєво-розвивальної та художньо-творчої діяльності.

2.5. Авторська методика формування національно-патріотичних якостей дошкільників

Розроблена авторська методика формування національно-патріотичних якостей у дітей дошкільного віку ґрунтується на ідеї цілісного педагогічного

впливу, що забезпечує поєднання чотирьох наскрізних видів діяльності – пізнавальної, ігрової, мовленнєво-розвивальної та художньо-творчої. Такий інтегрований підхід зумовлений віковими особливостями дошкільників, які сприймають світ не фрагментарно, а через емоційно забарвлені образи, особисту дію та активну взаємодію. Методика спрямована на формування у дітей емоційно-ціннісного ставлення до Батьківщини, рідної культури, традицій, символіки, а також на розвиток почуття причетності до українського народу через досвід пізнання, переживання й творчого самовираження.

Концептуально методика спирається на гуманістичні та культурологічні ідеї вітчизняної дошкільної педагогіки, положення Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, а також на сучасні психолого-педагогічні дослідження, які підкреслюють значення емоційного досвіду й особистісно-діяльнісного підходу у становленні ціннісних орієнтацій дитини. Центральним положенням методики є створення такого виховного простору, у якому дитина не лише отримує знання про рідну землю, культуру, людей, а й проживає у діяльності власний досвід приналежності до українського народу.

Ключова ідея методики полягає у створенні інтегрованого змісту, де кожен вид діяльності не існує окремо, а активно взаємодіє з іншими, підсилюючи емоційне сприйняття та поглиблюючи усвідомлення дітьми певних цінностей. Таке поєднання забезпечує природність і ненав'язливість формування патріотичних почуттів, оскільки діти засвоюють матеріал у знайомих для них видах активності й у формах, доступних їхньому розвитку. В основі методики – принципи національної зорієнтованості, наступності та вікової доцільності, емоційної насиченості змісту, розвитку критичного й образного мислення, а також творчої ініціативи дитини.

На першому етапі реалізації методики важливим є формування первинних уявлень дітей про рідну країну, її символи, природне й культурне багатство. Пізнавальні заняття спрямовані на створення елементарних знань

про Україну, її географічні особливості, народні традиції, обряди, побут, видатних діячів та знакові історичні місця. Інформаційний матеріал подається дітям у формі коротких сюжетів, міні-історій, цікавих фактів, емоційних розповідей, які сприяють створенню образного та доступного уявлення про Батьківщину. Цей етап формує фундаментальні знання, але подані вони не у формі сухої інформації, а через емоційно насичені та наочно-образні оповіді.

Другий етап методики передбачає перенесення пізнавального матеріалу в ігрову площину, оскільки гра є найбільш природним способом моделювання соціальних взаємин і переживання ціннісного досвіду. У структурі методики ігрова діяльність використовується з метою формування стійкого емоційного зв'язку дитини з рідною культурою. Рольові ігри «Мандрівка Україною», «Українська світлиця», «Майстри-ремісники», «Козацькі розваги» дають можливість дітям уявити себе частиною українського народу, приміряти на себе різні соціальні ролі, пов'язані з працею, традиціями та історією. У конструктивних іграх дошкільники створюють макети українських сіл, хат, музеїв, об'єктів природи, що формує їхнє просторове та образне мислення, а також сприяє глибшому емоційному зануренню.

Третім важливим компонентом є мовленнєво-розвивальна діяльність, яка забезпечує формування у дітей здатності висловлювати власні думки, враження та почуття, пов'язані з патріотичними темами. У межах методики використовуються українські народні казки, легенди, прислів'я, поетичні тексти, малої форми фольклору, що збагачують мовлення дітей національно-маркованими словами, формують мовленнєву інтонаційну виразність і розвивають слухову увагу. Спеціальні бесіди, мовленнєві ситуації й вправи сприятливо впливають на розвиток комунікативної компетентності, уміння вести діалог, підтримувати розмову, ставити запитання. У процесі роботи діти вчаться добирати слова для опису національних символів, традицій,

народного вбрання, явищ природи, що формує в них здатність вербалізувати власні патріотичні переживання.

Особливе місце у методиці посідає художньо-творча діяльність, яка забезпечує можливість емоційного самовираження та особистісного осмислення національного змісту. Малювання, аплікація, ліплення, декоративно-ужиткове мистецтво дозволяють дітям створювати власні художні образи, пов'язані з Україною: орнаменти, народні символи, пейзажі рідного краю, національний одяг, елементи побутової культури. Творчі заняття супроводжуються музичними композиціями, народними мелодіями, співом, що сприяє емоційній взаємодії та підсилює естетичне відчуття дитини. Художня діяльність допомагає не лише закріпити знання, а й сформувати емоційно-ціннісний ставлення до національної культури через власну творчість.

Усі види діяльності методики реалізуються у взаємозв'язку, що забезпечує цілісність педагогічного впливу. Наприклад, пізнавальне ознайомлення з українською вишивкою переходить у творчу роботу зі створення орнаментів, а потім – у мовленнєві висловлювання про символіку кольорів та форм; сюжет про козацьку добу знаходить продовження в рухливих іграх та інсценізаціях; історія про видатних українців завершується створенням дітьми ілюстрацій та участю в міні-проектах. Інтегрований підхід забезпечує глибше засвоєння матеріалу, оскільки дитина отримує можливість відчутти, прожити та відтворити інформацію в різних формах активності.

Зміст авторської методики передбачає поетапність формування національно-патріотичних якостей – від первинного емоційного прийняття до усвідомлення соціальної значущості національних цінностей. На етапі емоційного залучення створюються умови для відчуття дітьми радості, гордості, захоплення рідною культурою; на етапі пізнавального осмислення – забезпечується формування системних знань; на етапі діяльнісного прояву – закріплюються поведінкові прояви патріотизму через участь у колективних проєктах, іграх, святах, творчих акціях; на етапі інтеграції – дитина починає

самостійно ініціювати дії, пов'язані з виявленням поваги до рідної культури та традицій.

Методика також передбачає тісну взаємодію з родиною, адже саме сім'я є одним із провідних джерел формування національно-патріотичної свідомості. Спільні творчі майстерні, виготовлення традиційних іграшок, родинні міні-проекти про традиції та походження родини, залучення батьків до народних свят сприяють поглибленню зв'язку між дитячим садком і родинним виховним середовищем.

У цілому запропонована авторська методика вибудовує цілісну модель формування національно-патріотичних якостей у дошкільників, у якій кожен вид діяльності виступає інструментом розвитку певного аспекту патріотизму – пізнання, емоційного ставлення, мовленнєвого самовираження та творчого відображення. Інтеграція цих компонентів забезпечує стабільність результатів, формує у дітей не лише знання, а й особистісно пережиту цінність належності до українського народу, що є основою для подальшого патріотичного виховання в молодшому шкільному віці.

Висновки до другого розділу

Проведена дослідно-експериментальна робота дала змогу всебічно перевірити ефективність теоретичних положень щодо формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку та з'ясувати реальний вплив визначених педагогічних умов на розвиток емоційно-ціннісної сфери, громадянської позиції та елементарної національної ідентичності дошкільників. У межах організації й методології дослідження було уточнено поняттєво-категоріальний апарат, визначено критерії, показники та рівні сформованості національно-патріотичних якостей, підібрано комплекс діагностичних методик, а також обґрунтовано структуру експерименту, що забезпечила його валідність і наукову надійність.

Результати констатувального етапу засвідчили недостатню цілісність національно-патріотичної вихованості дітей, фрагментарність знань про

державні символи, традиції й культурну спадщину, а також несформованість емоційно-ціннісного ставлення до рідної країни. Було виявлено, що діти переважно демонструють ситуативний інтерес і недостатню стійкість патріотичних мотивів, що підтвердило актуальність наукового пошуку й необхідність розроблення ефективної системи педагогічних умов.

Обґрунтовані педагогічні умови – створення національно орієнтованого освітнього середовища, використання емоційно насичених форм взаємодії, залучення сім'ї до патріотичного виховання та реалізація інтегрованого підходу – стали концептуальною основою формувального етапу. На цьому етапі було розроблено та апробовано комплекс педагогічних заходів, який включав роботу з українським фольклором, мистецькі й дослідницькі завдання, театралізовані ігри, святково-обрядові практики, ознайомлення з національними символами й культурними об'єктами, розвиток соціально-комунікативних умінь.

Контрольний етап експерименту дозволив простежити динаміку змін і визначити ефективність упровадженої системи. Порівняльний аналіз показників експериментальної та контрольної груп продемонстрував істотне підвищення рівнів сформованості пізнавального, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів патріотичної вихованості саме в дітей експериментальної групи. Отримані результати підтвердили, що системне, цілеспрямоване й методично продумане педагогічне забезпечення значно впливає на становлення основ національної ідентичності дошкільників, сприяє розвитку громадянських рис, формує емоційно забарвлене ставлення до рідної культури.

Таким чином, експериментальна робота переконливо довела ефективність визначених педагогічних умов та обраної моделі формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Застосований підхід може бути успішно інтегрований у практику роботи закладів дошкільної освіти й слугувати теоретико-методичною основою для подальших наукових досліджень у сфері патріотичного виховання дітей.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило всебічно розкрити теоретичні засади та експериментально підтвердити ефективність запропонованих педагогічних умов формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Мета роботи – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити педагогічні умови, що забезпечують результативний процес патріотичного виховання дошкільників, – була повністю досягнута. Усі завдання, визначені у вступі, отримали своє послідовне розв’язання у змісті першого та другого розділів.

На підставі першого завдання було здійснено ґрунтовний аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури, що дозволило окреслити теоретичні підходи до розуміння сутності національно-патріотичного виховання та його ролі у формуванні особистості. Дослідження ідей Г. Ващенка, С. Русової, О. Вишневського, Т. Поніманської, Н. Лисенко, Л. Артюшиної та інших науковців підтвердило, що патріотизм у дошкільному віці формується через емоційно-ціннісний досвід, залучення до культурної традиції, осмислення соціальних зв’язків, розвиток почуття належності до власного народу та держави. Виявлено, що сучасна наукова думка розглядає патріотичне виховання дошкільників як цілісний процес, що поєднує когнітивний, емоційний, діяльнісний та соціально-комунікативний компоненти.

У контексті другого завдання були проаналізовані психолого-педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку. Визначено, що саме у цьому віці інтенсивно розвивається емоційно-чуттєва сфера, зростає потреба у взаємодії з соціумом, формуються уявлення про себе та навколишній світ, розширюється досвід осмислення моральних норм, з’являються перші ознаки особистісної самосвідомості. Дошкільники здатні усвідомлювати елементарні факти, пов’язані з Батьківщиною, природою краю, родинними традиціями, символами держави, а також переживати почуття причетності до спільноти. У дослідженні показано, що ефективність патріотичного

виховання зумовлюється не лише віковими можливостями дітей, а й своєчасністю, системністю та продуманістю педагогічного впливу.

У межах третього завдання були визначені критерії, показники та рівні сформованості національно-патріотичних якостей. Критеріальна база охопила когнітивний (обізнаність про Батьківщину, символи, традиції), емоційно-ціннісний (почуття любові до родини, рідного краю, емпатійне ставлення до українських культурних зразків), діяльнісний (участь у патріотично спрямованій діяльності, здатність дотримуватись традицій та правил соціальної взаємодії), а також поведінковий критерій (прояви поваги, відповідальності, громадянських рис). Результати констатувального етапу засвідчили недостатній рівень сформованості більшості зазначених компонентів у дітей, що обґрунтувало необхідність педагогічного втручання.

Четверте завдання передбачало обґрунтування та розроблення педагогічних умов формування патріотичних якостей. На основі теоретичного аналізу та результатів констатувального етапу були визначені такі умови: створення розвивального патріотично орієнтованого середовища (інформаційного, предметного, емоційного), інтеграція національно-патріотичного змісту у різні види дошкільної діяльності (ігрову, пізнавально-дослідницьку, художньо-естетичну, мовленнєву), реалізація особистісно орієнтованої моделі взаємодії з дітьми (діалог, підтримка ініціативи, стимулювання емоційного переживання), активна співпраця з родинами вихованців. Обґрунтовано, що лише комплексне поєднання цих умов забезпечує системний вплив на розвиток патріотичних почуттів і поведінкових проявів у дошкільників.

П'яте завдання, передбачене метою дослідження, полягало в експериментальній перевірці ефективності запропонованих педагогічних умов. У ході формувального етапу були реалізовані розроблені методики, проведені тематичні заняття, інтегровані освітні ситуації, ігрові практики, бесіди, етнокультурні заходи, проєктна діяльність. Особливе значення надавалося формуванню емоційно-ціннісного ставлення через українську

символіку, народні казки, пісні, родинні історії, обряди та традиції. Контрольний етап продемонстрував суттєві позитивні зрушення: зросли показники когнітивної поінформованості, посилилась емоційно-ціннісна включеність дітей, підвищилася активність у практичних проявах патріотичних почуттів, сформувалися елементи громадянської відповідальності. Рівень високої та середньої сформованості патріотичних якостей в експериментальній групі значно перевищив відповідні показники контрольної, що підтвердило ефективність запропонованих умов.

Таким чином, результати дослідження переконливо засвідчили, що формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку є можливим і результативним за умов цілеспрямованої, науково обґрунтованої та комплексної педагогічної роботи. Теоретичний аналіз дозволив уточнити зміст базових понять і виявити педагогічні засади патріотичного виховання. Експериментальна частина забезпечила практичне підтвердження того, що створення розвивального патріотичного середовища, інтеграція національного змісту в освітній процес, особистісно орієнтована взаємодія з дітьми та співпраця з родинами є тими чинниками, які формують цілісну систему патріотичного виховання у дошкільному закладі.

Узагальнюючи отримані результати, можна стверджувати, що поставлена мета дослідження досягнута, а гіпотеза підтверджена: формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку істотно підвищується за умови впровадження науково обґрунтованих педагогічних умов, спрямованих на розвиток ціннісного ставлення до Батьківщини та формування активної, емоційно включеної особистості. Проведене дослідження відкриває перспективи подальших наукових розвідок, зокрема – розроблення дидактичних моделей патріотичного виховання у контексті НУШ, удосконалення форм роботи з родинами та вивчення можливостей цифрових освітніх ресурсів у розвитку національної ідентичності дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. В. Сучасні аспекти виховання дошкільників. Педагогіка і методика вищої школи : навч.-метод. посіб. для викладачів, аспірантів, студентів магістратури. Київ, 2008. С. 7-35.
2. Байєр О. Оцінюємо соціально-громадянську компетентність дошкільників. Вихователь-методист дошкільного закладу, 2022. № 11. С. 15
3. Бех І. Патріотизм має бути дієвим: сучасний підхід до патріотичного виховання. Дошкільне виховання. 2016. № 8. С. 2–4.
4. Бех І. Д. Виховуємо патріотизм як почуття і цінність. Виховательметодист дошкільного закладу. 2016. № 6. С. 4–8.
5. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Гірська школа українських Карпат: наук.- метод. журнал. 2015. № 12-13. С. 26-37.
6. Беленька Ганна Володимирівна : біобібліографічний покажчик / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Педагогічний ін-т, Б-ка ; упоряд.: Н. М. Демченко, В. А. Зотова ; наук. ред., відповід. за вип. В. А. Зотова. Київ : [Київ. ун-т ім. Б. Грінченка], 2013. 28 с.
7. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» за заг. ред. О. В. Низковської, 2017. 256 с.
8. Білозуб Л. М. Історія мистецтв : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Дизайн» освітньо-професійної програми «Графічний дизайн». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2019. 148 с.
9. Богуш А. Морально-етичне виховання дітей дошкільного віку із родин учасників АТО та внутрішньо переміщених осіб. Технології морально-етичного виховання дітей дошкільного віку із родин учасників АТО та внутрішньо переміщених осіб: Концепція, методика, технологія. Київ : НПУ ім. М. Драгоманова, 2018. С. 131–151.

10. Богуш А. М. Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. 200 с.
11. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Вища шк., 2002. 407 с.
12. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
13. Валентьева Т. І. Педагогіка дошкільна: практичний курс. Навчальний посібник. Чернігів, 2017. 92 с.
14. Васянович Г., Черніков П. Етнопедагогіка і морально-етичне виховання учнів. Чернігів : Прилуки, 1995. 24 с.
15. Вашак О. О., Гринь Ю. М. Особливості національного виховання дошкільників засобами українського народного мистецтва. Навчальнометодичний посібник для студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта. Полтава, 2023. 120 с.
16. Виховуємо і розвиваємо дитину раннього віку: навчально-методичний посібник / Гавриш Н. В., Васильєва С. А., Рагозіна В. В.; за заг. ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький : Імекс-ЛДТ, 2021. 158 с.
17. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге вид., доопрацьоване і доповнене. Дрогобич: Коло, 2006. 326 с.
18. Вовк Т. Патріотичне виховання дошкільників на музичних заняттях // Музичний керівник. 2015. №3. С.4-7
19. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис: У 2 т. Київ : Оберіг, 1991. Т. 1. 450 с; Т. 2. 445 с.

20. Гавриш Н. В. Виховуємо патріотів змалечку. Вихователь-методист дошкільного закладу, 2022. № 5. С. 12

21. Гавриш Н., Крутій К. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи // Дошкільне виховання. 2015. №8. С.2-7

22. Газіна І. О. Актуальність та особливості формування елементів національної самосвідомості у дітей дошкільного віку // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія педагогічна. Вип.Х. Кам'янецьПодільський : ПП. Мошак М. І., 2007. С.100-106.

23. Готовність дитини старшого дошкільного віку до систематичного навчання у школі : м-ли всеукр. наук.-практ. онлайн-конференції (6, 13, 20 квітня 2023 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 349 с. <http://lib.iitta.gov.ua/725229>

24. Грищенко С. В. Самовдосконалення особистості : монографія / під науковою редакцією: З. Н. Курлянд, І. В. Бужиної. Чернігів : Десна Поліграф, 2019. 192 с

25. Гурковська Т. Л., Соловйова Л. І. Педагоги та батьки: точки дотику для активної співпраці : метод. рекомендації. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 135 с.

26. Дитина в дошкільні роки : комплексна освітня програма / автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2016. 160 с.

27. Дошкільник: крок у шкільне життя : навчально-методичний посібник / Піроженко Т. О., Карабаєва І. І., Соловйова Л. І., Токарева Л. Д., Федорчук О. І., Хартман О.Ю. / за наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 149 с. <http://lib.iitta.gov.ua/735988/>

28. Дронова О. О. Національне виховання дошкільників засобами народного мистецтва України // Наук. вісн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського. 2016. № 6. С. 62-67.

29. Єпіхіна М. А., Курило Н. О. Формування основ патріотичного виховання у дошкільників засобами народознавства. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Випуск 1 (40). С. 96–99.

30. Здійснюємо моніторинг освітніх досягнень дитини старшого дошкільного віку у різних формах набуття дошкільної освіти : навч. посіб. / Ольга Байер, Наталія Гавриш, Тамара Піроженко ; За заг. наук. ред. Тамари Піроженко, Київ : ЮНІСЕФ, ВГО «АПДО», 2024. 116 с.

31. Зубченко Н. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобом народних ігор // Психолого-педагогічний пошук / Глухів. нац. пед. ун-т ім. Олександра Довженка. Глухів, 2016. Вип. 3 : зб. студент. наук. пр. за матеріалами II Всеукр. студент. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми дошкільної освіти: перспективи, інновації, розвиток», 21–22 квіт. 2016. С. 103-107.

32. Каплуновська О. М., Кичата І. І., Палець Ю. М., Рейпольська О. Д. «Україна – моя Батьківщина»: Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 72 с

33. Кононко О. Л. Психолого-педагогічні засади особистісно орієнтованого виховання дошкільників // Гуманістично-спрямований виховний процес і становлення особистості (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді). Зб. наук. Праць. Київ : ВіРА Інсайт, 2001. Кн. I. С.30-38

34. Косенчук О., Куземко Л. Виховуємо соціально компетентного громадянина у грі. Вихователь-методист дошкільного закладу, 2021. № 6. С. 23 23.

35. Крутій К. Л. Стежинки у Всесвіт: комплексна освітня програма для дітей раннього та передшкільного віку. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2020. 244 с.

36. Ладивір С. О. Виховання гуманних почуттів у дітей. За ред. С. О. Ладивір, О. П. Долинна, В. К. Котирло та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 168 с.
37. Лисенко Н. В. Моральне виховання. Педагогіка українського дошкілля: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.: у 3 ч. Київ : Слово, 2010. Ч. 2. 263с.
38. Лісовець О. В. Національно-патріотичне виховання з основами народознавства: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за спеціальність 012 Дошкільна освіта. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 111 с.
39. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 128 с.
40. Марковець В. Виховання патріотичної особистості в умовах становлення незалежної держави державно-управлінський аспект. Збірник наукових праць. «Ефективність державного управління». 2015. Вип. 43. С. 116-122
41. Масол Л. Методика навчання мистецтва в основній школі : методичний посібник для вчителя. Київ : Шк. світ, 2012. 128 с
42. Миськова Н. М. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах 2020. № 69. Т. 1. С.102-105.
43. Михальченко Н. М. Національно-патріотичне виховання в закладах дошкільної освіти: навчально-методичний посібник для дистанційного навчання. Миколаїв : СПД Румянцева Г. В., 2021. 206 с.
44. Національно-патріотична складова дошкільної освіти в умовах позашкілля: посібник/ Уклад. І. В. Ратинська. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. 103 с.
45. Нерянова С. Національно-патріотичне виховання дошкільників: коротко про головне. Вихователь-методист дошкільного закладу, 2021. № 8. С. 19.

46. Олексюк О., Заволока С. Формування любові до рідного міста у дітей старшого дошкільного віку. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2017. № 4 (59). С. 380-385.

47. Піковська М. О. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку засобами художнього слова. Укладання збірки творів : кваліфікаційна робота / науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Катерина Євгеніївна Суятинова. Кривий Ріг, 2022. 124 с.

48. Піроженко Т. О., Карабаєва І. І., Соловійова Л. І., Хартман О. Ю. Інструментарій оцінювання готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи : методичні рекомендації. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2023. 36 с. <http://lib.iitta.gov.ua/735988/>

49. Порадник для батьків щодо забезпечення безерервності освітнього процесу у змішаному форматі зі старшими дошкільниками : навч.-метод. посіб. /О. Байєр, Н. Гавриш, Т. Піроженко, О. Рогозянський, О. Хартман; за заг. наук. ред. Т. Піроженко. Київ : ЮНІСЕФ, ВГО «АПДО». 2023. 57 с.

50. Регулююча дія ціннісних орієнтацій у житті дитини: монографія / [Т. О. Піроженко, І. І. Карабаєва, О. Ю. Хартман, Л. І. Соловійова, О. І. Федорчук, Л. Д. Токарєва]; за ред. Т. О. Піроженко. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020. 222 с. <http://lib.iitta.gov.ua/722164>

51. Русова С. Ф. Теорія і практика дошкільного виховання Львів, Освіта. 2003. С. 36-42.

52. Сай О. Мир-миром, пироги із сиром. Використання українського музичного фольклору на уроках музичного мистецтва //Шкільний світ. 2015. №7. С.1-3

53. Сєдова Т. В. Виховання патріотизму за умов сучасних викликів інформаційного суспільства. Управління школою. 2019. № 10/12. С. 8– 11.

54. Синчишин Н. Л. Національне виховання старших дошкільників засобом партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю. Презентація спільних свят: кваліфікаційна робота / Н. Л. Синчишин;

науковий керівник – проф., д-р пед. наук О. В. Ковшар. Кривий Ріг : КДПУ, 2021. 142 с.

55. Стельмахович М. Г. Народне дитинознавство. Київ. 1991.

56. Сухомлинська Ольга Василівна. Біобібліографія : біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Заліток Л. М., Покусова О. С. ; авт. вступ. ст. Березівська Л. Д. ; наук. ред. Березівська Л. Д. ; бібліогр. ред. Заліток Л. М. ; літ. ред. Редько-Шпак Н. М.]. Київ, 2016. 138 с.

57. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності. Київ, 1966.

58. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибр. твори : У 5-ти т. Київ : Радянська школа, 1980.

59. Сухомлинський В. О. Щоб у серці жила Батьківщина. Київ : Знання, 1965. 80 с.

60. Таранець С. В. Національно-патріотичне виховання в ЗДЛ Інтерактивна ділова гра з педагогами. Дошкільний навчальний заклад. 2019. № 1. С. 15-19

61. Твори патріотичної тематики для дітей старшого дошкільного віку/упорядник Н. Богданець-Білокаленко, Л. Шкребтієнко. Київ : НВФ Славутич-Дельфін, 2016. 365с.

62. Тесленко С. Виховання національно-патріотичних почуттів старших дошкільників у процесі ознайомлення з рідним краєм. Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка», Том 3, № 20. 2018. с. 131-137

63. Тесленко С. О. Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності. – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.08 – дошкільна педагогіка. Державний заклад «Південноукраїнський

національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», МОН України. Одеса, 2021.

64. Традиції української національної кухні [Текст] / В. Борисенко // Українознавство : науковий громадсько-політичний культурно-мистецький релігійно-філософський педагогічний журнал. 2012/1. №1. С. 147-149.

65. Україна – моя батьківщина». Парціальна програма національнопатріотичного виховання дітей дошкільного віку / О. М. Каплуновська, І. І. Кичата, Ю. М. Палець; за наук. ред. О. Д. Рейпольської. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 72 с.

66. Ушпай Т. І. Організаційно-педагогічні умови виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття). Академічні студії. Серія «педагогіка», (4). 2023. С. 178-182.

67. Філімонова Т. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку. Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка», Том 5, № 27. 2020. С. 163-167.

68. Чаплигіна О. А. Методичне забезпечення процесу виховання моральної цінності природи в дошкільників з теми «Стежками рідного краю»: кваліфікаційна робота студентки факультету дошкільної і технологічної освіти ДВП-м-16 / О. А. Чаплигіна ; наук. керівник Н. Г. Недодатко. Кривий Ріг : КДПУ, 2021. 135 с.

69. Шкрєбтїєнко Л. П. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.08. Одеса, 2019. 297 с.

70. Шкрєбтїєнко Л. П. Критерії вихованості патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку. Вісник Київського інституту бізнесу і технологій. Київ : ПВНЗ «Київський інститут бізнесу і технологій», 2010, № 1, С. 131-133.